

Zasady latynizacji języka perskiego

Urzędowy język Iranu to język perski (*zaban-e farsī* – *zabān-e fārsī* – زبان فارسی), ściślej – nowoperski, od w. IX. Należy on do irańskiej grupy w rodzinie języków indoeuropejskich. Do tej samej grupy należy też osetyjski, kurdyjski, paszto i inne. Posługuje się alfabetem pochodzenia arabskiego.

Historyczny zasięg języka perskiego zwanego „drugim językiem islamu” (po arabskim), obejmował rozległe obszary Bliskiego i Środkowego Wschodu, wykraczając daleko poza granice dzisiejszego Iranu. Język ten wciąż występuje na różnych poziomach funkcjonowania społecznego i na różnych obszarach geograficznych.

Funkcje społeczne perskiego można określić jako: funkcje języka rodzimego lub wernakularnego, funkcję języka oficjalnego i literackiego oraz funkcję języka komunikacyjnego lub wehikularnego (*lingua franca*).

Perski język jako wernakularny, ojczysty, rodzimy (*mother tongue*), zróżnicowany dialektalnie, występuje głównie w Iranie (około 60 milionów mówiących). Inne rodzime odmiany języka perskiego występują w Afganistanie, np. دری *darī* (zwany też دری فارسی *fārsī-ye darī* i فارسی کابلی *fārsī-ye kābulī*, od nazwy stołecznego miasta Kabul), هراتی *harātī* i چهار ایماق *čahār aymāq* (w Heracie i okolicach) oraz هزارگی *hazāragī*, czyli *hazarski* (język szyickich Hazarów pochodzenia mongolskiego), oraz inne. Odmiana języka perskiego, zwana تاجیکی *tāǧīkī* czyli *tadżycki*, używana jest głównie w Tadżykistanie (tam jest pisana alfabetem cyrylickim) i w Afganistanie (tam zwany również دری *darī*, j.w.). Mniej liczne grupy ludzi posługujących się rodzimym perskim i jego odmianami znajdują się ponadto w Iraku, poradzieckiej Azji Środkowej (zwłaszcza w Uzbekistanie – występują tam m.in. języki: *tōǧīkī* – lokalna odmiana tadżyckiego, *īrōnī*, *irański* – język środkowoazjatyckich szyitów, *buhōrī*, *bucharski* – język środkowoazjatyckich żydów), a także w diasporze w krajach subkontynentu indyjskiego.

Rozróżnienie tych odmian napotyka zasadnicze trudności na gruncie czysto lingwistycznym – często bowiem o zastosowaniu takiej lub innej nazwy na danym obszarze decyduje wyłącznie to, jaka grupa etniczna lub religijna się nim posługuje. Pojawiają się przy tym paradoksy nazewnicze: zarówno ludzie posługujący się *darī* lub *kābulī* jak i mówiący *tadżyckim*, sami nazywają się Tadżykami.

Pisany perski język oficjalny używany jest w Iranie, a jego wspomniane odmiany w Tadżykistanie i Afganistanie. Językiem państwowym perski był w Chanacie Bucharskim, wieloetnicznym państwie istniejącym do czasów przemian wynikłych na skutek Rewolucji Październikowej, między innymi zupełnych zmian granic politycznych. W dzisiejszym Uzbekistanie (najważniejsza część dawnego chanatu) język persko-tadżycki ma lokalnie (np. Buchara, Samarkanda, okolice miasta Szahrisabz i in.) pewien słabo określony status mniejszościowy.

Największym jednak w dziejach obszarem, gdzie język perski miał szeroki zasięg już od IX w., był subkontynent indyjski. Status oficjalnego języka państwowego perski osiągnął w imperium Wielkich Mogołów (pers.: گورکانیان *Gūrkāniyān*, 1526-1858 r.).

Indyjska perszczyzna kresowa, kształtująca się w wielojęzycznych warunkach, zapożyczyła wiele wyrazów z języków Azji Środkowej i miejscowych, nieznanymi i niezrozumiałymi w Persji właściwej (Iranie).

Perskim językiem wehikularnym (*lingua franca*) posługuje się dziś około 80 milionów osób. Obejmował on niegdyś obszary całego muzułmańskiego Wschodu, jeszcze rozleglejsze niż tereny wspomniane powyżej. Jako język kultury muzułmańskiej perski współistniał z arabskim wehikularnym – który funkcjonował przede wszystkim jako język religii muzułmańskiej – na obszarach rozciągających się od Morza Śródziemnego poprzez Azję Środkową i dalej, wzdłuż szlaków karawanowych, aż po wschodnie krańce Chin. Niósł go rozwinięty handel oraz dalekosieżne stosunki dyplomatyczne. Posługiwali się nim nie tylko przedstawiciele ludów muzułmańskich lub innych ludów azjatyckich, ale z konieczności również np. podróżnicy europejscy. Słynny europejski podróżnik Marco Polo (XIII-XIV w.) w czasie swoich azjatyckich podróży oraz przez wiele lat pobytu w Chinach posługiwał się językiem perskim: wszystkie chińskie nazwy geograficzne i inne terminy, cytowane przez niego, przeszły przez sito języka perskiego. Efekt szerzenia się perskiego w funkcji

wehikularnej był wzmocniany przez znaczną mobilność społeczności muzułmańskich, przez ciągły udział w tym procesie ludności perskojęzycznej, wysoki prestiż perskiego języka literackiego oraz wprowadzanie perskiego jako oficjalnego w kolejnych organizmach politycznych i aktywną działalność w jego szerzeniu i umacnianiu. Był to samonapędzający się zwarty układ, w którym trzy różne funkcje perskiego umacniały się wzajemnie.

Ponadto, na terenie północnych Indii już w XII-XIII w. narodził się język ہندوستانی *hindūstānī*, pełniący m.in. rolę *lingua franca*, który z motywacji religijno-politycznych, począwszy od przełomu XVIII/XIX w., wytworzył dwie pisane wersje literackie, muzułmańską اردو *urdū* oraz hinduistyczną ہندی *hindī*. Język hindustani nasiąkał silnymi wpływami perskiego i arabskiego w zakresie leksyki i frazeologii, co zwłaszcza zaznaczyło się w urdu. Żywy język hindustani, dodatkowo pełniący funkcję wehikularną, przyczyniał się do rozpowszechniania na szerokich obszarach Subkontynentu perskich wpływów językowych. Język perski zaś do dziś w wielu intelektualnych kręgach Indii, zwłaszcza związanych z muzułmańską kulturą – choć nie rodzimy – jest znany, używany i zachowuje wysoki prestiż społeczny, tak jak niegdyś francuski w Europie.

Na wszystkich obszarach występowania perskiego jako języka rodzimego, oficjalnego i wehikularnego rozwinęło się bogate piśmiennictwo w tym języku (równoległe do wehikularnego języka arabskiego oraz innych miejscowych): religijno-prawne (teologia, *šarīʿa*'), naukowe (filozofia, historia, geografia, językoznawstwo, nauki ścisłe), a także literatura piękna, w tym niemuzułmańska. Nawet w Turcji osmańskiej język perski – obok arabskiego i tureckiego – także pełnił rolę języka nauki i kultury; wywarł jednocześnie na język turecki duży wpływ leksykalny i gramatyczny. Interesujące są przejawy występowania literatury pięknej w języku perskim na dalekich osmańskich Bałkanach aż do połowy XIX w. Niektórzy twórcy pisali różne swoje dzieła w dwu językach, zarówno perskim jak i arabskim, jak np. słynni uczeni Awicenna – ابن سینا Ebn-e Sīnā (arab. Ibn Sīnā, X-XI w.) oraz عمر خیام ʿOmar-e Ḥayyām (arab.: عمر الخيام ʿUmar al-Ḥayyām, XI-XII w.). Oba języki współistniały nie konkurencyjnie, lecz uzupełniając się wzajemnie.

Cały obszar występowania języka perskiego w roli środka komunikacji i nośnika piśmiennictwa, mimo oczywistych różnic regionalnych, tworzy jeden zrąb kulturowy, *continuum*, i stanowi dziedzictwo wielu współczesnych narodów. Niektóre z nich już dziś nie mają bezpośrednich związków z językiem perskim, ale łączy je wspólny, wciąż żywy dorobek historyczny. Nierozdzielną częścią tego dorobku jest toponimia.

Język perski posługuje się od wieku IX do dziś pismem arabskim o charakterze spółgłoskowym, pisanym od prawej do lewej, w którym zapisuje się spółgłoski oraz samogłoski długie, samogłoski krótkie zaś są używane w piśmie jedynie wyjątkowo, w szczególnych przypadkach. Alfabet arabski uzupełniony został czterema znakami: *p/p* پ, *ch/cz* چ, *zh/ż* ژ i *g/g* گ, dla oddania dźwięków nieznanymi arabszczyźnie standardowej. Ponadto wiele liter arabskich czyta się po persku inaczej, niż po arabsku. Pismo arabskie ułatwia z jednej strony, przez elastyczność odczytu, komunikację między ludźmi posługującymi się różnymi dialektami języka perskiego, z drugiej zaś utrudnia procesy standaryzacyjne.

Dokumentacja toponomastyczna Iranu jest dostępna wyłącznie w języku perskim, mimo że na dużych obszarach kraju nazwy geograficzne pochodzą z języków mniejszości narodowych (przede wszystkim azerskiego, kurdyjskiego, turkmeńskiego, a także innych). Spisy nazw Iranu opracowywane są w języku i w wymowie standardowego języka perskiego. Również zasady latynizacji odnoszą się do nazw standaryzowanych.

W swoich pracach Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) posługuje się dla nazewnictwa geograficznego Iranu systemem transliteracji ONZ z 1967 roku, nieco zmodyfikowanym dla lepszej zgodności reguł z materiałem wyjściowym (języka dawcy, czyli perskiego). System ten oparty jest głównie na brytyjsko-amerykańskim systemie BGN/PCGN, najczęściej występującym w wydawnictwach międzynarodowych. Jest on odwracalny, czyli umożliwia odtworzenie nazw w oryginalnym zapisie perskim.

W ostatnich latach Iran oficjalnie zgłosił do ONZ nowy, własny system transliteracji, mając na celu głównie graficzne zerwanie łączności z pismem arabskim. System ten jest nieodwracalny, gdyż właśnie nie uwzględnia osobliwości pisma arabskiego, obcych wymowie perskiej. Za jego pomocą nie można odtworzyć poprawnego zapisu oryginalnych nazw perskich.

Stosowane przez KSNG zasady polskiej transkrypcji języka perskiego datują się na 2005 r. Transkrypcja ta ma charakter uproszczony ze względu na duże rozbieżności fonetyczne między językiem perskim i polskim.

Spółgłoski

formy liter:				transliteracja	transkrypcja
końcowa	wewnętrzna	początkowa	samodzielna		
ء, ا, و, ئ, ؤ, ة	ء, ا, و, ئ, ؤ, ة	ء, ا, و, ئ, ؤ, ة	ء	’	’, - ³
ا	ا	ا	ا	-	- ⁴
ب	ب	ب	ب	b	b
پ	پ	پ	پ	p	p
ت	ت	ت	ت	t	t
ث	ث	ث	ث	th	s
ج	ج	ج	ج	j	dź
چ	چ	چ	چ	ch	cz
ح	ح	ح	ح	h ⁵	h
خ	خ	خ	خ	kh	ch
د	د	د	د	d	d
ذ	ذ	ذ	ذ	dh	z
ر	ر	ر	ر	r	r
ز	ز	ز	ز	z	z
ژ	ژ	ژ	ژ	zh	ż
س	س	س	س	s	s
ش	ش	ش	ش	sh	sz
ص	ص	ص	ص	s ⁵	s
ض	ض	ض	ض	z	z
ط	ط	ط	ط	t ⁵	t
ظ	ظ	ظ	ظ	z ⁵	z
ع	ع	ع	ع	’	’, - ⁶
غ	غ	غ	غ	gh	gh
ف	ف	ف	ف	f	f
ق	ق	ق	ق	q	gh
ك	ك	ك	ك	k	k
گ	گ	گ	گ	g	g
ل	ل	ل	ل	l	l
م	م	م	م	m	m

ن	ذ	ز	ن	n	n
و	و	و	و	v	w
ه	ه	ه	ه	h	h
ه , ه	-	-	ه	h	- ⁷
ي	ي	ي	ي	y	j

Ligatura⁸

końcowa	forma:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielna		
لا , لا	لا , لا	لا	لا	lā	la

Samogłoski

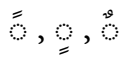
końcowa	formy liter:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielna		
اَ	اَ	أَ	أَ	a	a
آ , اِ	آ , اِ	آ	آ	ā	a
-	اِ	-	اِ	à	a ⁹
اِ	-	-	اِ ¹⁰	á	a
اِ	اِ	اِ	اِ	e	e
اِ	اِ	اِ	اِ	ī	i
اِ	اِ	اِ	اِ	o	o
اِ	اِ	اِ	اِ	ū	u

Dyftongi

końcowa	formy liter:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielna		
اِ	اِ	اِ	اِ	ey	ej
-	اِ	-	-	iy	ij
اِ	اِ	اِ	اِ	ow	ou
اِ	اِ	اِ	اِ	oy	oj

Znaki specjalne

ء , ه , وى , ؤ	<i>ezafet</i> lub <i>ezafe</i>	znak występujący tylko na końcu wyrazu, sygnalizujący gramatyczną konstrukcję perską, w której pierwszy rzeczownik, zaopatrzony w ten znak, jest opisany przez rzeczownik lub przymiotnik następujący po nim; latynizowany jako -e lub -ye w transliteracji i -e lub -je w transkrypcji
اِ	<i>sukun</i> , <i>dżazma</i>	znak oznaczający brak samogłoski po spółgłosce, nad którą został umieszczony
اِ	<i>szadde</i> , <i>taszdid</i>	znak oznaczający podwojenie spółgłoski, nad którą został umieszczony
اِ	<i>wasle</i>	znak redukcji krótkiej samogłoski słabej <i>a</i> , <i>e</i> lub <i>o</i> na początku wyrazów pochodzenia arabskiego, zastępujący w piśmie zarówno tę samogłoskę, jak

tanwin
(lub *nunacja*)

i literę *hamze*, z którą jest umieszczona; w transliteracji zaznacza się poprzez postawienie nad tą samogłoską *daszka* ˘ lub znaku *brevis* ˘; w transkrypcji zredukowana samogłoska jest pomijana. znaki dodatkowe, oznaczające przypadki rzeczowników i przymiotników w wyrażeniach zapożyczonych z arabskiego, nie występują wspólnie w nazwach geograficznych.

Rodzajnik określony

Rodzajnik określony *al-*, występujący przed wyrazami pochodzenia arabskiego, zaczynającymi się od *spółgłosek słonecznych* (*harfha-je szamsi*), ulega asymilacji. Zamiast litery *l* pisze się wtedy, odpowiednio [trb.]: *t* (*t*), *th* (*s*), *d* (*d*), *dh* (*z*), *r* (*r*), *z* (*z*), *s* (*s*), *sh* (*sz*), *ṣ* (*s*), *ẓ* (*z*), *ṭ* (*t*), *ẓ* (*z*), *l* (*l*), *n* (*n*). Arabski rodzajnik określony zapisuje się w języku perskim razem z wyrazem, do którego się odnosi. Ponieważ jednak stanowi odrębną jednostkę leksykalną, w transliteracji i transkrypcji jest oddzielony *dywizem* (*łącznikiem*: -).

Duże i małe litery

W piśmie perskim, pochodzenia arabskiego, nie rozróżnia się dużych i małych liter. Nawiązując do konwencji europejskich, piszemy dużą literą wszystkie wyrazy znaczące oraz arabskie rodzajniki na początku nazwy. Arabskie rodzajniki oraz rzadko występujące przyimki wewnątrz nazw złożonych pisze się małą literą.

- ¹ Forma wewnątrzwyrazowa i końcowa litery *hamze* występuje w czterech postaciach graficznych: samodzielnie lub z jednym z trzech elementów pomocniczych.
- ² Litera *hamze* występuje na początku wyrazu zawsze z elementem pomocniczym (*alef*).
- ³ W transkrypcji zwykle pomija się literę *hamze*, poza tym, gdy znajduje się między samogłoskami – wtedy litera ta jest transkrybowana jako ʾ.
- ⁴ Litera (*alef*) nie ma własnej wartości fonetycznej, służy jedynie jako podpórka pod literę *hamze* lub przedłużenie samogłoski *a*.
- ⁵ Litery w transliteracji zapisywane z kropkami można zastępować literami z ogonkiem (*cédille*): *ḥ* → *ḥ*, *ṣ* → *ṣ*, *ṭ* → *ṭ*, *ẓ* → *ẓ*.
- ⁶ W transkrypcji zwykle pomija się tę literę, poza tym, gdy znajduje się między samogłoskami – wtedy litera ta jest transkrybowana jako ʾ.
- ⁷ Litera (*ha nieme*) występuje wyłącznie na końcu wyrazu.
- ⁸ W przeciwieństwie do dwuznaków ʿ inne ligatury, czyli połączenia dwu lub więcej znaków spółgłoskowych, choć są liczne, nie mają charakteru obowiązkowego i zależą od predylekcji kaligraficznych piszącego. Nie zostały więc uwzględnione w tabeli.
- ⁹ Litera (*mały alef*) występuje wyłącznie w wyrazach pochodzenia arabskiego.
- ¹⁰ Litera (*alef-e maghsur*) występuje wyłącznie na końcu wyrazów, w wyrazach pochodzenia arabskiego.

Bibliografia:

1. انتشارات گیتاشناسی. چاپ دوم. انتشارات گیتاشناسی. *Atlas-e āmūzešī-ye ġahān* [Edukacyjny atlas świata]. Čāp-e dovvom [Drugie wydanie]. Entešārāt-e Ġitāšenāsī, s.l. 1365 [Tehrān 1987].
2. محمد رضا سحاب: *اطلس عمومی ایران و جهان – سیاسی – طبیعی* (ویرایش فشرده). مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب. تهران Sahāb, Moḥammad Reẓā (ed.): *Atlas-e ʿomūmī-ye Īrān va ġahān – siyāsī – tabīʿī* (Vīrāyeš-e fešorde^h) / *General Atlas of Iran & the World* [polityczny – fizyczny] (Wydanie zwarte). Moʿassese^h-ye ġoġrāfiyāʾī va Kārtōġrāfi-ye Sahāb / Sahab Geographic & Drafting Institute, Tehrān 1387/2009.
3. سعید بختیاری: *اطلس جامع گیتاشناسی – راهنمای کامل جهان امروز*. چاپ دوم. مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی. تهران Baḥtiyārī, Saʿīd (ed.): *Atlas-e ġāmeʿ-e Ġitāšenāsī – rāhnamā-ye kāmel-e ġahān-e emrūz* [Atlas powszechny Ġitaszenasi – Kompletny przewodnik po dzisiejszym świecie] / *Atlas-e Jameʿ-^h-e-Ġitashenasi*. Čāp-e dovvom [Wydanie drugie]. Moʿassese^h-ye ġoġrāfiyāʾī va Kārtōġrāfi-ye Ġitāšenāsī / Ġitashenasi Geographical and Cartographic Institute, Tehrān 1391 [2013].
4. *Атлас народов мира*. Главное управление геодезии и картографии, Москва 1964. [*Atlas narodov mira*. Главное управление геодезии и картографии, Москва 1964.]
5. Bahri, Hardev: *The Persian Influence on Hindi*. Bharati Press Publications, Allahabad 1960.
6. Junker, Heinrich F.J.; Alavi, Bozorg: *Persisch-Deutsches Wörterbuch*. VEV Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1965.

7. Kadmon, Naftali: *Топонимы. The Lore, Laws and Language of Geographical Names*. Vantage Press, Inc., New York 2000.
8. Кендерова, Стоянка: *Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII-първа половина на XIX век)*. Национална Библиотека "Св. Св. Кирил и Методий", София 2002. [Kenderova, Stojanka: *Knigi, biblioteki i čitatel'ski interesi sred samokovskite mjušjulmani (XVIII-përva polovina na XIX vek)*. Nacionalna Biblioteka "Sv. Sv. Kiril i Metodij", Sofija 2002.]
9. Król, Iwona: *Pismo i ortografia arabska*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
10. Kuczkiwicz-Fraś, Agnieszka: *Perso-Arabic Hybrids in Hindi: The Socio-Linguistic and Structural Analysis*. Manohar Publishers & Distributors, New Delhi 2003.
11. Kuczkiwicz-Fraś, Agnieszka: *Perso-Arabic Loanwords in Hindustani*. Pt. 1, *Dictionary*. Pt. 2, *Linguistic study*. Księgarnia Akademicka, Kraków 2008-2012.
12. Kuczkiwicz-Fraś, Agnieszka: *History preserved in names: Delhi urban toponyms of Perso-Arabic origin*. [w:] Kuczkiwicz-Fraś, Agnieszka (red.): *Islamicate Traditions in South Asia: Themes from Culture & History*. Ajay Kumar Jain for Manohar Publishers & Distributors, New Delhi 2012, s. 57-80.
13. Maciuszak, Kinga: *Persian lexicography in South Asia*. [w:] Kuczkiwicz-Fraś, Agnieszka (red.): *Islamicate Traditions in South Asia: Themes from Culture & History*. Ajay Kumar Jain for Manohar Publishers & Distributors, New Delhi 2012, s. 339-367.
14. سید حسین نصر, احمد مستوفی, احمد زریاب: *اطلس تاریخی ایران*. دانشگاه تران. سال کورش کبیر. Mostowfi, Ahmad; Zaryab, 'Abbās (red.): *Atlas-e tārihī-ye Īrān*. Dānešgāh-e Tehrān, Sāl-e Kūroš-e Kabīr 1350-1971. / Seyyed Hossein Nasr; Ahmad Mostofi, Abbas Zaryab (eds.): *Historical Atlas of Iran*. Tehran University, The Year of Cyrus the Great 1350-1971.
15. Овчинникова, Ирина Константиновна, Мамед-Заде, Ахмед Керимович, *Учебник персидского языка*. Издательство Московского Университета, Москва 1966. [Ovčinnikova, Irina Konstantinovna; Mamed-Zade, Ahmed Kerimovič: *Učebnik persidskogo jazyka*. Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, Moskva 1966.]
16. *Persian* [w:] *Romanization systems for geographical names* [w:] *Technical reference manual for the standardization of geographical names*, New York 2007, s. 41-43.
http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/UNGEGN%20tech%20ref%20manual_m87_cmbined.pdf
17. Rahman, Tariq: *The learning of Persian in South Asia: the curricula and educational institutions for teaching Persian in South Asia*. [w:] Kuczkiwicz-Fraś, Agnieszka (red.): *Islamicate Traditions in South Asia: Themes from Culture & History*. Ajay Kumar Jain for Manohar Publishers & Distributors, New Delhi 2012, s. 369-390.
18. Рубинчик, Ю.[рий] А.[ронович] и др. (ред.), *Персидско-русский словарь*. Том I-II. Издание 2-е. "Русский язык", Москва 1983. [Rubinčik, Ju.[rij] A.[ronovič] i dr. (red.): *Persidsko-russkij slovar'*. Tom I-II. Izdanie 2-e. "Russkij jazyk", Moskva 1983.]
19. Shaki, Mansour: *Moderní perská frazeologie a konversace*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1963.
20. Steingass, Francis Joseph: *A Comprehensive Persian-English Dictionary: Including the Arabic Words and Phrases to Be Met With in Persian Literature*. Routledge, London 1892 (przedruk: Asian Educational Services, New Delhi 1992, i in.).
21. Taraqqī, Bīžan *فرهنگ خیام انگلیسی فارسی: بیژان ترقی* *Farhang-e Hayyām Englišī-Fārsī*. / *Khayyam Dictionary Persian-English*. کتابفروشی خیام Ketābforūšī-ye Hayyām, b.m. [تهران Tehrān], b.d. [przed 2000].
22. Zagórski, Bogusław R.: *The endonym-exonym divide: Observations based on Polish-Persian toponymic equivalences*. [in:] Jordan, Peter; Woodman, Paul (red.): *Confirmation of the Definitions*. Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5-7 June 2014. Verlag Dr. Kovač, Hamburg 2015, "Name & Place", Vol. 4, s. 143-154.
23. Zagórski, Bogusław R.: *Perska toponomastyka Subkontynentu Indyjskiego*. [w:] Nowakowska, Monika (red.). *Poetyka odrzucenia: szczątki, resztki, przyległości. Księga pamiątkowa dla uczczenia 75-lecia Artura Karpa*. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2017 (w druku).
24. Zenker, Julius Theodor / Jules Théodore: *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch / Dictionnaire turc-arabe-persan*. I-II. W. Engelmann, Leipzig 1866-1876. [Przedruk: Georg Olms Verlag, Hildesheim-New York 1979].